

Studije

Izvorni članak UDK 111(091)Parmenid

Primljeno 12. 12. 2014.

Drago Đurić

Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, Čika Ljubina 18–20, RS–11000 Beograd
drago.djuric@f.bg.ac.rs

Reinterpretacija fragmenta DK B6 Parmenidove poeme*

Sažetak

U ovom članku razmatra se fragment DK B6 Parmenidove poeme. Autor zastupa tezu da bi najkoherentnija interpretacija DK B6 bila sljedeća: na početku fragmenta boginja izlaže kriterij istinitoga govora i mišljenja te zahtijeva od učenika da ga se pridržava; potom zahtijeva od učenika da prijeđe oba puta istraživanja – put istine i put smrtnika; poslije toga izlaže neka svojstva mnijenja smrtnika, kao i njihovu osnovnu zabludu; na kraju ona kaže da za smrtnike postoji put natrag ili izlaz, koji bi se sastojao u njihovom povratku na ono što je rečeno na početku fragmenta ili u njihovom povratku na kriterij istinitoga govora i mišljenja. Pomno čitanje toga fragmenta uzima se kao osnova za širu reinterpretaciju Parmenidove misli. U radu se brani teza da Parmenid u poemi u osnovi govori o dva, a ne o tri puta istraživanja. Također se brani teza da okosnicu izlaganja u poemi predstavlja sukob između dvije prima facie prihvatljive intuicije: intuicije o kriteriju istinitoga govora i mišljenja te intuicije nastale na našem osjetilnom iskustvu o događajima u svijetu, koju Parmenid naziva mnijenjem smrtnika. Općenito gledano, Parmenid prihvata prvu intuiciju, ali njegova radikalna interpretacija te intuicije vodi do odbacivanja druge.

Ključne riječi

Parmenid, put istine, put smrtnika, Néstor-Luis Cordero, Aryeh Finkelberg, Charles Kahn

Uvod

Misao koju je Parmenid izložio u svojoj poemi toliko je radikalno drugačija od svega što se obično misli o temi kojom se bavi da ona nije zagonetna samo nama danas, kojima su spoznaje o njoj prepuštene fragmentarnim svjedočanstvima, nego i samim Grcima koji su posjedovali cijeli tekst, i to, po svemu sudeći, sve do Simplicijsa, odnosno do 6. stoljeća nove ere. Njegove su tvrdnje toliko kontraintuitivne da ponekad izgleda kao da njihov autor nije sasvim pri zdravoj pameti, da previđa nešto što je nemoguće previdjeti.

Naša uobičajena intuicija, zasnovana na svakodnevnom iskustvu, da bića u svijetu nastaju i nestaju, da ih ima nebrojeno mnogo, da se kreću i da mije-

*

Ovaj članak nastao je u okviru projekta »Logičko-epistemološke osnove znanosti i metafizike« i projekta »Dinamički sistemi u pri-

rodi i društvu«, koje financira Ministarstvo prosvjete, znanosti i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

njaju svojstva, da postoji prazan prostor itd., nešto je što nam izgleda toliko uvjerljivo da se ne bi moglo opovrgnuti nikakvim argumentima. Parmenid, međutim, u svojoj poemi upravo to čini. Osnovno pitanje koje se ovdje postavlja je sljedeće: ima li on neke osnove za to? Ima li njegov postupak bilo kakvo racionalno opravdanje?

Čini se kako nije suviše teško pronaći osnovu za tvrdnju da je Parmenidovo razmatranje racionalno. Općenito gledano, mislim da Parmenid čini sljedeće: gore navedenoj intuiciji on suprotstavlja drugu intuiciju, intuiciju o tome koji govor i mišljenje možemo smatrati istinitim, a koji ne. On je prvi filozof koji postavlja pitanje istine i prvi koji razmatra kriterije istinitoga govora i mišljenja. Rezultat njegovog radikalnog razmatranja ovih pitanja dovodi intuiciju o istinitosti u izravan sukob s gore navedenom intuicijom o tome da bića nastaju, nestaju, da se mijenjaju, kreću, da ih ima više, a ne jedno, da postoji prazan prostor itd.

Obično se smatra da se ove dvije intuicije u filozofiji moraju nekako pomiriti. Ako je vjerovati sačuvanim svjedočanstvima o njegovoj filozofiji, Parmenida to nije brinulo. Ovdje ću pokušati pokazati na primjeru fragmenta DK¹ B6 njegove poeme. Pored toga, pokušat ću pokazati da Parmenid, ne samo u ovom fragmentu, nego i u svim sačuvanim fragmentima poeme govori o dva, a ne o tri puta istraživanja. Pokušat ću također pokazati da je ono što je izloženo u DK B6 vrlo precizno zaokruženo, odnosno da je cijeli fragment jasno strukturiran. Kako bi cijelo izlaganje bilo preglednije navedimo najprije tekst DK B6.

»Χρή τὸ λέγειν τε νοεῖν τ' ἐὼν ἔμμεναι· ἔστι γὰρ εἶναι,
μηδὲν δ' οὐκ ἔστιν· τὰ σ' ἐγὼ φράζεσθαι ἄνωγα.
Πρώτης γάρ σ' ἀφ' ὁδοῦ ταύτης διζήσιος <εἶργω>,
αὐτὰρ ἔπειτ' ἀπὸ τῆς, ἣν δὴ βροτοὶ εἰδότες οὐδὲν
πλάττονται, δίκρανοι· ἀμχανίη γὰρ ἐν αὐτῶν
στήθεσιν ἰθύνει πλακτὸν νόον· οἱ δὲ φοροῦνται
κωφοὶ ὁμῶς τυφλοὶ τε, τεθηπότες, ἄκριτα φύλα,
οἷς τὸ πέλειν τε καὶ οὐκ εἶναι ταῦτ' ἐν νόμῳ
κοῦ ταῦτόν, πάντων δὲ παλίντροπός ἐστι κέλευθος.»

Budući da sam već rekao kako smatram da je izlaganje u DK B6 vrlo jasno strukturirano, podijelit ću fragment na nekoliko dijelova. Ti dijelovi bit će ujedno i podnaslovi izlaganja koje slijedi.

1. Kriterij ili princip istinitoga govora i mišljenja kojim se dolazi do »dobro zaokruženog srca istine«

»Χρή τὸ λέγειν τε νοεῖν τ' ἐὼν ἔμμεναι· ἔστι γὰρ εἶναι, μηδὲν δ' οὐκ ἔστιν.« (DK B1–2a)

Karsten prvu rečenicu prevodi ovako: »Oportet dicere ac cogitare esse ens.«² Hermann Diels, međutim, u svojoj monografiji posvećenoj Parmenidovoj poemi ovu rečenicu prevodi na sljedeći način: »Das Sagen und Denken muss ein Seiendes sein.«³ Kasniji Kranzov prijevod u standardnom izdanju DK glasi: »Nötig ist zu sagen und zu denken, dass *nur* das Seinde ist.« U svom danas već klasičnom tekstu »Eleatic Questions«, Owen ovu rečenicu prevodi ovako: »What can be spoken and thought of must exist.«⁴ U KRS⁵ nalazimo sljedeći prijevod: »What is there to be said and thought must needs be.«⁶ John Palmer prevodi ovako: »It is necessary to say and to think that What Is is.«⁷

Kao što se može vidjeti, prijevodi su prilično različiti. Pogledajmo najprije Dielsov prijevod. Izgleda da on smatra da Parmenid kaže sljedeće: »Govo-

renje i mišljenje moraju biti neko biće.« Iz ovoga bi se moglo zaključiti da prema Dielsu Parmenid ovdje ne tvrdi ništa više nego da govorenje i mišljenje moraju biti nešto ili čak da moraju biti. Većina prevodilaca i tumača imaju problem s prijevodom riječi $\chi\rho\eta$, koja stoji na početku rečenice i koja bi trebala modalizirati značenje riječi 'govorenje' i 'mišljenje'. Nije lako shvatiti zašto Diels tu riječ u sintaksi premješta, kao i zašto je prevodi s 'muss'. Kranz u svom prijevodu ublažava modalnost riječi $\chi\rho\eta$, ostavlja je na mjestu na kojem stoji u izvorniku, ali dodaje, naglašavajući je, riječ 'nur', za koju ne postoji osnova u tekstu. Po svemu sudeći, riječ je o interpretativnom zahvatu. Kranz izgleda misli da Parmenid kaže sljedeće: »Neophodno je govoriti i misliti da *samo* (*nur*) biće jest.«

Pogledajmo sada Owenov prijevod. U izvornom tekstu nalazi se modalna riječ, dok se u njegovom prijevodu pojavljuju dvije – 'can' i 'must'. Budući da za to nema osnove u izvornom tekstu, može se zaključiti da je i ovdje riječ o interpretativnom višku. Owen nam, izgleda, hoće kazati da Parmenid tvrdi sljedeće: »Ono o čemu se može govoriti i misliti mora biti.« Njegova interpretacija odnosa između s jedne strane govorenja i mišljenja, a s druge strane bića u Parmenidovoj misli u »Eleatic Questions« sasvim je u skladu s tim prijevodom.⁸

Kada je riječ o KRS prijevodu, nije lako razumjeti što se njime hoće točno reći. Prvo u njemu nalazimo modalnu konstrukciju »must needs«, koja bi trebala biti prijevod za modalno $\chi\rho\eta$. Rečenica bi se mogla razumjeti tako kao da se hoće reći kako Parmenid tvrdi da ono što je dostupno govoru i mišljenju neizostavno mora i biti. KRS prijevod je koherentan s Owenovim, kao i mnogim drugima koji su slijedili tu liniju interpretacije.

Razmotrimo na kraju i Palmerov prijevod. On $\chi\rho\eta$ prevodi s 'It is necessary', a $\epsilon\delta\upsilon\nu\ \epsilon\mu\epsilon\nu\alpha\iota$ s 'What Is is'. Palmer dakle misli da Parmenid kaže sljedeće: »Nužno je reći i misliti da Ono Što Jest jest.« Sintaksa njegovog prijevoda sasvim prati sintaksu izvornika, što daje izvjesnu prednost njegovom prijevodu. Ali, kao i kod većine, ostaje problem prijevoda riječi $\chi\rho\eta$. Sada ću prijeći na razmatranje toga problema tako što ću izložiti gledište o tome kako bi gornju rečenicu trebalo prevesti i što njome Parmenid u stvari kaže. Ta se riječ u različitim modifikacijama pojavljuje na više mjesta u sačuvanim dijelovima poeme, kao što se, vidjeli smo, različito i prevodi. Evo nekih od tih mjesta:

1

DK je oznaka za standardno izdanje fragmenta predsokratovskih mislilaca u: Diels, H./Kranz, W., 1985, *Die Fragmente der Vorsokratiker*, Zürich/Hildesheim: Weidmann. Sva pozivanja na originalni tekst u daljnjem izlaganju obilježena su fragmentacijom karaktersističnom za ovo izdanje.

2

Karsten, S., 1835, *Parmenidis Eleatae Carminis Reliquiae*, Amsterdam: Müller, str. 33.

3

Diels, H., 1897, *Parmenides Lehrgedicht*, Berlin: Georg Reimer, str. 35.

4

Owen, G. E. L., 1960, »Eleatic Questions«, *The Classical Quarterly*, n. s., Vol. 10, No. 1, str. 94.

5

KRS je već standardna skraćenica za: Kirk, S. G./Raven, E. J./Schofield, M., 2009, *The Presocratic Philosophers*, Cambridge: Cambridge University Press.

6

Kirk, S. G./Raven, E. J./Schofield, M., 2009, str. 247. Anglo-saksonski autori najčešće preuzimaju ovaj prijevod. Vidi najnovije u: Wedin, V. M., 2014, *Parmenides' Grand Deduction: A Logical Reconstruction of the Way of Truth*, Oxford: Oxford University Press, str. 261.

7

Palmer, J., 2009, *Parmenides & Presocratic Philosophy*, Oxford: Oxford University Press, str. 367.

8

Vidi: Owen, G. E. L., 1960, str. 94.

Χρεὼν (DK B1.28), χρεών (DK B2.5), Χρῆ (DK B6.1), χρεών (DK B8.11, 16, 45 i 54).

Pogledajmo i neke prijevode. Karsten DK B1.28 i DK B6.1, na prije navedenom mjestu, prevodi na latinski s ‘oportet’. Na sličan način Diels DK B1.28 prevodi na njemački sa ‘sollst [Du]’. Međutim, χρεών DK B2.5 Karsten prevodi s ‘necesse’, a Diels s ‘notwendig’; Χρῆ DK B6.1 Karsten prevodi s ‘oportet’, a Diels s ‘muss’. U KRS Χρεὼν DK B1.28 prevedeno je s ‘proper’; χρεών DK B2.5 s ‘needful’, a Χρῆ DK B6.1, kao što smo vidjeli, s ‘must needs’. John Palmer Χρεὼν DK B1.28 prevodi s ‘must needs’, χρεών DK B2.5 s ‘must’, a Χρῆ DK B6.1 s, kao što smo također vidjeli, ‘It is necessary’.⁹ Cordero tri mjesta (DK B1.28, DK B2.5 i DK B6.1) prevodi s ‘necessary’.¹⁰ Stvar stoji slično i kada je riječ o mnogim drugim prijevodima u kojima se javljaju modalnosti koje nam sugeriraju to da se varijacijama ove riječi označava *nužnost*.

Ako nam rječnici među prvim značenjima riječi Χρῆ nude ‘potrebno’, ‘treba’ i slično, djeluje sasvim neobično da se ona tako i ne prevodi.¹¹ Branit ću tezu da se ona mora prevoditi upravo na način na koji nam to sugeriraju rječnici. Može se pretpostaviti da su neki od prevoditelja i tumača Parmenidove poeme uopće, a posebno oni skloni tzv. modalnom tumačenju, polazili od prešutne pretpostavke da u modalnoj logici nema mjesta za modalnost ‘treba’. Međutim, za tu riječ ima mjesta u deontološkoj logici. Upravo je to smjer u kojem ide naglašeno tumačenje, pa onda i prijevod.

Nije teško pokazati da se, osim jednog dijela prologa, cijela poema sastoji od boginjinog monologa. U tome monologu boginja od samog početka govori mladiću što »treba« činiti, odnosno kako »treba« govoriti i misliti, odnosno kojim putem »treba«, a kojim ne ići da bi se došlo do »dobro zaokruženog srca istine«. Evo što boginja kaže već u trećoj rečenici svog podučavateljskog monologa:

»Χρεὼ δέ σε πάντα πυθέσθαι
ἡμὲν Ἀληθείης εὐκυκλῆος ἀτρεμῆς ἤτορ
ἡδὲ βροτῶν δόξας, ταῖς οὐκ ἔνι πίστις ἀληθείας.« (DK B1.28b-30)

Prva rečenica monologa počinje obraćanjem »O mladiću ... (ὦ κοῦρ’), a ovdje u trećoj rečenici boginja najavljuje opći cilj cijelog daljnjeg podučavanja. Čini se da ona ovdje mladiću kaže sljedeće: »Treba bi [potrebno je] naučiti sve stvari, kako dobro zaokruženo srce istine, tako i mnijenja smrtnika, koja su bez uvjerljive istine.« (DK B1.28b-30) Sudeći prema iskazanom, u tom duhu bi trebalo prevesti i riječ Χρῆ, koja stoji na početku DK B6. Naime, boginja i ovdje nastavlja svoje podučavanje, pa kaže: »Treba [potrebno je] govoriti i misliti...« Riječ Χρῆ upotrijebljena je ovdje deontološki, ali ne u etičke, nego u logičko-epistemološke svrhe. Riječ je o nekoj vrsti logičko-epistemološkog hipotetičkog imperativa kojim boginja učeniku kaže nešto poput sljedećeg: [Ako hoćeš steći istinito znanje, onda] »Treba [potrebno je] govoriti i misliti...«.

Da bismo sada preveli cijelu rečenicu, potrebno je nešto reći o konstrukciji ἐὼν ἔμμεναι. Čini se da nema razloga da se ἐὼν ne preveđe riječju ‘biće’. S druge strane, riječ ἔμμεναι predstavlja često samo pjesnički upotrebljavan oblik riječi εἶναι, a znači isto što i ta riječ. Ukoliko ovoj riječi pridamo tzv. egzistencijalno značenje, onda bi cijela prva rečenica u prijevodu glasila ovako: »Treba govoriti i misliti da biće jest.«

Sljedeća rečenica glasi: »ἔστι γὰρ εἶναι, μηδὲν δ’ οὐκ ἔστιν« (DK B6.1b-2a). Riječ γὰρ očigledno ima eksplanatornu funkciju. U njoj nam se dodatno

objašnjava značenje prve rečenice. Čini mi se da se ova rečenica ne može dobro razumjeti ukoliko se prije toga ne objasni značenje riječi ἔστι. Jedno od značenja te riječi, koje izlaže Charles Kahn u svojim brojnim analizama, jest tzv. veridičko značenje. Kahn nam objašnjava da je »interpretacija na veridički način najbolje sredstvo za prvotnu, predtehničku upotrebu riječi ἔστι, koja služi kao Parmenidova polazna točka u poemi i u fragmentu 2«. ¹² Jedan od njegovih pokušaja da nam približi veridičko značenje te riječi jest tvrdnja da se njome, ustvari, kaže »ono (nešto, o čemu bilo što znamo) jest slučaj«. ¹³ Prema tome, ἔστι se može prevesti s 'ono što jest slučaj'. Nadalje će se prevoditi skraćeno, kao 'ono što jest', ne gubeći iz vida veridičko značenje. Pod tim uvjetima gornja se rečenica može prevesti ovako: »Jer ono što jest jest, a ništa nije.« Tome treba dodati još i ovo: po svemu sudeći izgleda da, polazeći od paralelizma između ἐὼν ἔμμεναι i ἔστι ... εἶναι, nije teško zaključiti da ἐὼν i ἔστι znače isto, odnosno 'ono što jest'. Ukoliko to imamo u vidu, prva se rečenica može prevesti i ovako: »Treba [potrebno je] govoriti i misliti da ono što jest jest.«

Osvrnimo se sada na fragment DK B2, na koji nas Kahn upućuje. Boginja tamo priopćava da su moguća dva puta istraživanja. Da ne ulazimo u detaljniju analizu, za sada ćemo razmotriti samo prvi put, put koji je, kako kaže Parmenid, »put pouzdan jer služi istini« (DK B2.4). Formulacija tog puta je sljedeća: »ὅπως ἔστιν τε καὶ ὥς οὐκ ἔστι μὴ εἶναι« (DK B2.3). U skladu s gornjim prevodilačkim napomenama, prijevod tog puta glasio bi ovako: »... da [ono što] jest i da ono što nije nije«. Ako u pomoć pozovemo gornji prijevod DK B6.1b-2a, gdje se kaže »ono što jest jest, dočim ništa nije«, odnosno ako imamo u vidu usporednost tih tvrdnji, onda nema nikakve prepreke da se i tzv. put istine razumije tako da se njime zapravo imaju u vidu dvije teze, a to su: 1. *da ono što jest jest* i 2. *da ono što nije nije*. To, svakako, nije doslovan prijevod DK B2.3.

Neka vrsta podrške ovakvom shvaćanju Parmenidovog puta istine može se pronaći i kod drugih interpretatora. Dva autora, Mullach i Finkelberg, naprimjer, ne samo da tako razumiju Parmenidov put istine nego tako prevode sam fragment DK B2.3. Mullach još 1860. godine put istine (DK B2.3) prevodi tako što pretpostavlja da se on sastoji od dvije teze. Njegov prijevod glasi: »esse ens, non esse non ens«. ¹⁴ Na ovaj način put istine razumije i Aryeh Finkelberg, samo što on, trudeći se da i u prijevodu zadrži infinitiv, za subjekt rečenica uzima εἶναι, a ne ἔστιν i οὐκ ἔστι. Stoga, njegov prijevod tog puta glasi: »that to be is and that not to be is not«. ¹⁵ Nije teško vidjeti da je i Finkelbergovo shvaćanje puta istine takvo da se taj put sastoji od dvije teze. Čini mi se sasvim uvjerljivim da se može zaključiti da boginja u DK B6.1–2a tvrdi u osnovi isto ono što tvrdi i u DK B2.3, odnosno da se na oba mjesta izlaže

⁹
Palmer, J., 2009, str. 367.

¹⁰
Cordero, N.-L., 2004, *By Being, It Is: The Thesis of Parmenides*, Las Vegas: Parmenides Publishing.

¹¹
Razmatranja značenja riječi χρῆν vidi u: Goodell, D. T., 1914, »XPH and ΔΕΙ«, *The Classical Quarterly*, Vol. 8, No. 2, kao i u: Benardete, S., 1965, »XPH and ΔΕΙ in Plato and Others«, *Glotta*, 43, 3–4. Benardete nudi velik broj primjera i paralela.

¹²
Kahn, Ch., 2009, *Essays on Being*, Oxford: Oxford University Press, str. 170.

¹³
Ibid., str. 171.

¹⁴
Mullachius, F. A. G., 1860, *Fragmenta philosophorum graecorum*, Parisiis: Didot, str. 117.

¹⁵
Finkelberg, A., 1988, »Parmenides' Foundation of the Ways of Truth«, *Oxford Studies in Ancient Philosophy*, Vol. 6, str. 46–47.

put istine. Imajući sve ovo u vidu, put istine u DK B2.3 mogao bi se razumjeti ovako: »da ono što jest [jest] i da ono što nije nije«.

Sjetimo se da skoro istu formulaciju za »put istine« daje i Aristotel u *Γ* knjizi *Metafizike*: »[reći] biće [ono što jest] jest, nebiće [ono što nije] nije, jest istinito« (τὸ ὄν εἶναι καὶ τὸ μὴ ὄν μὴ εἶναι ἀληθές).¹⁶

2. Zahtjev boginje da se učenik pridržava kriterija istinitoga govora i mišljenja

»τά σ' ἐγὼ φράζεσθαι ἄνωγα« (DK B6.2b).

Nakon što u DK B6.1b-2a izloži dvije teze principa istine, boginja zahtijeva od učenika da ih se strogo pridržava. Samo pod uvjetom da poštuje te principe njegov govor i njegovo mišljenje bit će istiniti. Različiti su prijevodi ove zapovijedi. Diels u monografiji posvećenoj Parmenidovoj poemi ovu rečenicu prevodi ovako: »das heiss ich Dich wohl zu beherzigen«. U KRS je rečenica prevedena s »I bid you ponder that«. Jonathan Barnes je prevodi s: »Those things I bid you hold in mind«,¹⁷ dok Palmerov prijevod glasi: »These things I bid you ponder«. Hrvatski prijevod glasi: »... promisli, nalažem, o tome«,¹⁸ dok u posljednjem srpskom prijevodu stoji: »Savetujem ti da dobro razmisliš o ovim stvarima.«¹⁹ Ovi i slični prijevodi manje ili više odgovaraju izvorniku, pa je sve u svemu sasvim jasno da boginja od učenika zahtijeva da se pridržava kriterija istinitoga govora i mišljenja koji je izložen u DK B6.1–2a. Na to nam nedvosmisleno ukazuje pokazna zamjenica »τά«.

3. Boginja zahtijeva od učenika da prijede dva puta istraživanja

»Πρώτης γάρ σ' ἄφ' ὁδοῦ ταύτης διζήσιος <lacuna>, αὐτὰρ ἔπειτ' ἀπὸ τῆς, ἣν δὴ βροτοὶ εἰδότες οὐδὲν πλάττονται, δίκρανοι.« (DK B6.3–4a)

Ovaj je dio teksta onima koji su se bavili Parmenidovom poemom zadavao velike muke, prije svega zbog toga što je rečenica nepotpuna, odnosno što sadrži jednu lakunu. Osnovni problem sastojao se, dakle, u tome kako dopuniti tekst da bi rečenica postala smisljena. Da bi se to učinilo trebalo bi, kao i obično u ovakvim slučajevima, zadovoljiti dva kriterija: emendacija mora biti lingvistički dopustiva, a mora biti i koherentna s ostalim dijelovima ovog fragmenta, kao i poeme u cjelini. Ali, kao što znamo, postoje velike razlike u interpretaciji kako samog fragmenta, tako i poeme. To nam, razumije se, stvara dodatne teškoće.

U svom izdanju *Simplicijevog* svjedočanstva DK B6 Diels ovu lakunu dopunjava s εἶργω i ἐπάγει.²⁰ Ali već u spominjanoj monografiji posvećenoj Parmenidovoj poemi i u prvom izdanju *Die Fragmente der Vorsokratiker*, kao emendacija ostaje samo riječ εἶργω. Brandis²¹ i Karsten²² prije njega nude dopunu εἶργε νόημα. Pri opravdavanju ovakve dopune autori se i eksplicitno pozivaju na paralelizam ili implicitno pretpostavljaju paralelizam s istom frazom koja se javlja u DK B7.2. Naime, na tome mjestu boginja kaže: »Odvraćam te od toga puta istraživanja« (ἀλλὰ σὺ τῆσδ' ἄφ' ὁδοῦ διζήσιος εἶργε νόημα).²³ Imajući izgleda sve to u vidu, Diels u *Parmenides Lehrgedicht* rečenicu prevodi ovako: »Es ist dies nämlich der erste Weg der Forschung, vor dem ich Dich warne. Sodann aber auch vor jenem, auf dem da einherschwenken nichts wissende Sterblichen, Doppelköpfe.« U biti isti prijevod nudi nam se i u *Die Fragmente der Vorsokratiker*. Po duhu sličan prijevod stoji i u KRS:

»[f]or this is the first way of enquiry from which I hold you back, but then from that...«.

Takvo prevođenje i razumijevanje onoga što se tvrdi u DK B6.3–4 zadržalo se i do danas.²⁴ U svim se tim prijevodima pretpostavlja da boginja učenika odvraća od dva puta istraživanja. Kada je riječ o drugom putu, jasno je da se radi o putu na kojem nastaju mnijenja smrtnika. Međutim, nije lako objasniti koji je to prvi put, od kojeg boginja učenika odvraća. U ovakvom se čitanju pretpostavlja teza da boginja u poemi govori o tri puta istraživanja. Naime, ukoliko ovdje odbacuje dva puta, a iracionalno je pretpostaviti da u njih spada i put istine, onda se mora pretpostaviti da postoje najmanje tri puta, od kojih je jedan ispravan i vodi k istini, dok su dva pogrešna pa bi ih trebalo odbaciti.

To bi odgovaralo tezi o tri puta istraživanja koju je ustanovio još Karl Reinhardt, i koju je slijedio najveći broj interpretatora. Reinhardt svoja tri puta nalazi u DK B2.3, put *biće jest*, zatim u DK B2.5, put *biće nije*, i u DK B6.7–8, put *biće i jest i nije*.²⁵ Prema toj tezi trebalo bi odbaciti put *biće nije* i tzv. mješoviti put, put *biće i jest i nije*. Put *biće i jest i nije* bio bi, prema ovoj interpretaciji, put smrtnika, to jest drugi put od kojeg bi učenika trebalo odvratiti. Na osnovi toga bi se moglo zaključiti da je prvi neimenovani put (put na koji se ukazuje samo pokaznom zamjenicom τούτης) od kojeg bi učenika trebalo odvratiti bio put *biće nije*. Ali, pošto je taj put, prema Reinhardt, izložen u DK B2.5, teško je pretpostaviti da zamjenica kojom je on označen upućuje na tako udaljeno mjesto teksta. Zbog toga zastupnici gornje teze misle da pokazna zamjenica τούτης, preko pokazne zamjenice τά' u DK B6.2b, upućuje na DK B6.2a, odnosno na tvrdnju μηδὲν ὄν οὐκ ἔστιν, smatrajući da se njome izražava put *biće nije*.

Međutim, prema gore izloženom shvaćanju, tom tvrdnjom se izražava isto ono što je izloženo u drugoj tezi puta istine, odnosno u DK B2.3b, gdje se

16

Aristotle, 1989, *The Metaphysics*, trans. Hugh Tredennick, Cambridge/London: Harvard University Press, 1011b.28.

17

Barnes, J., 1982, *The Presocratic Philosophers*, London: Routledge, str. 124.

18

Diels, H., 1983, *Predsokratovci: fragmenti*, Zagreb: Naprijed.

19

Parmenid, 2013, *O prirodi*, Beograd: Službeni glasnik.

20

Simplicius, 1882, *In Aristotelis Physicorum Commentaria*, ur. H. Diels, Berlin: Reimer, 117.56.

21

Brandis, A. Ch., 1813, *Commentationum Eleaticarum*, pars prima, Altona: Hammerich, F. J., str. 104.

22

Karsten, S., 1835, str. 32.

23

Boginja učenika na više mjesta u poemi odvraća od puta smrtnika ili puta *biće nije* (kasnije ću pokušati pokazati da je tu u osnovi riječ o

istom putu). Moglo bi izgledati da je to u proturječju sa zahtjevima da učenik prijeđe i put smrtnika. Međutim, to *prima facie* proturječje lako se razrješava jasnim razlikovanjem boginjinog zahtjeva koji se tiče ispravnog puta istraživanja od njenog zahtjeva da se prijeđe ili upozna i pogrešan put, put smrtnika.

24

Vidi npr. u: Roekelein, J. R., 2011, *Plato versus Parmenides*, Lanham: Lexington Books, str. 5; Sisko, E. J./Weiss, Y., 2015, »A Fourth Alternative in Interpreting Parmenides«, *Phronesis* 60, str. 53, fusnota 31.

25

Reinhardt, K., 1916, *Parmenides und die Geschichte der griechischen Philosophie*, Bonn: Cohen, str. 35–36. Reinhardt nije prvi autor koji tvrdi da se u Parmenidovoj poemi razmatraju tri puta istraživanja. Prvi koji je to tvrdio bio je, po svemu sudeći, Heinrich Stein, koji svoja tri puta smješta u DK B6.1–2b, u DK B6.4–9 i u DK B8.1. (Stein, H., 1864–1867, »Die Fragmente des Parmenides Παρμῆνιδος ὁσοῦν ἔστιν«, u: *Symbola philologorum Bonnensium in honorem Frederici Ritschelii collecta*, Lipsiae: B. G. Tavnieri, str. 780.) Međutim, svi kasniji autori koji, implicitno ili eksplicitno, zastupaju tezu o tri puta, u osnovi slijede Reinhardta.

kaže: »ono što nije nije« (οὐκ ἔστι μὴ εἶναι). To je prema Parmenidu istinita tvrdnja, jer on odmah nakon što ju izloži, za nju, kao i prvu tezu prvog puta, koja, kao što smo vidjeli, glasi »ono što jest jest« (DK B2.3a), kaže da su one u službi istine (DK B2.4). Ali, ako je tvrdnja μηδὲν δ' οὐκ ἔστιν u službi istine, onda boginja učenika odvrća i od jedne od teza puta istine. To bi bilo sasvim nekonzistentno. S druge strane, boginja ni na jednom drugom mjestu u poemi ne odvrća učenika od dva puta istraživanja. Jedino što se na osnovi ovoga može zaključiti jest to da je Dielsova emendacija lingvistički moguća, ali da je sa stajališta koherentnosti cijele poeme neprihvatljiva. Prema tome, trebalo bi ponuditi neku drugu emendaciju koja bi zadovoljila i drugi uvjet, uvjet logičke koherentnosti.

Većina interpretatora ovog dijela poeme radije je pribjegavala vrlo sofisticiranim (ali dosta neuvjerljivim) pokušajima da opravdaju Dielsovu emendaciju nego da u nju posumnjaju. Prvi autor koji je posumnjao u Dielsovo i slična rješenja lakune bio je Néstor-Luis Cordero, koji je to prvi put učinio u svom tekstu objavljenom još 1979. godine.²⁶ Umjesto Dielsove emendacije Cordero predlaže ἄρχει. Ovakvim rješenjem izbjegavaju se neuvjerljive i komplicirane interpretacije, a omogućava se vrlo komotno razumijevanje onoga što boginja kaže. U mnogo kasnije objavljenoj monografiji na engleskom, baveći se ponovno istim problemom, Cordero nam, u skladu sa svojim rješenjem, nudi sljedeći prijevod spornog mjesta (DK B6.2b-4): »This I order to proclaim since you <will begin> with this first way of investigation, and then with that made by mortals...«²⁷ Možda to i nije najsretniji prijevod, ali se i na osnovi njega može jasno vidjeti da njegovo rješenje omogućava koherentno razumijevanje teksta fragmenta. Palmerov prijevod, naprimjer, glasi: »These things I bid you ponder. For <I shall begin> for you from this first way of inquiry, then yet again from that alog which mortals...«²⁸

U svakom slučaju, boginja ne odvrća učenika od dva puta, nego, štoviše, od njega očekuje da s njom prijeđe dva puta – put istine i put smrtnika. Takvo čitanje ovog mjesta pojačava također i paralelizam s već navedenim mjestom s početka njenog monologa. Sjetimo se, boginja u DK B1.28b-30 kaže: »Trebalo bi da naučiš sve stvari, kako dobro zaokruženo srce istine, tako i mnijenja smrtnika, koja su bez uvjerljive istine.«²⁹ Ista ta dva puta boginja spominje na kraju izlaganja puta istine. Ona tamo, u DK B8.51–53, kaže: »Ovdje ti završavam moj uvjerljiv govor (πιστὸν λόγον) i misao o istini. Oдавде па nadalje uči mnijenja smrtnika, slušajući varljivi poredak njihovih riječi«. Time nam se jasno sugerira da učenik mora proći oba puta: i put istine i put smrtnika. Nešto kasnije, u DK B8.60–61, boginja navodi i razlog zbog kojeg bi trebalo prijeći i put smrtnika, govoreći: »Kazujem ti sav taj prividni poredak kako te ne bi zavele mudrosti smrtnika.« Sličan razlog boginja navodi i u prethodnom slučaju, nakon DK B1.28b–30. Na osnovi izloženog razumno je očekivati da boginja i u DK B6.2b-4 također zahtijeva od učenika da prijeđe ista ta dva puta. Shodno tomu, gore analizirano upućivanje pokaznih zamjenica ne referira na Reinhardtov put *biće nije*, nego na cijeli tekst DK B6.1–2a, u kojem se izlaže princip ili kriterij za istinito govorenje i mišljenje, odnosno kriterij za put na kojem se stječe istinito znanje.

4. Neke karakteristike smrtničkog znanja, odnosno mnijenja smrtnika

»βροτοὶ εἰδότες οὐδὲν πλάττονται, δίκρανοι· ἀμηχανίη γὰρ ἐν αὐτῶν στήθεσιν ἰθύνει πλακτὸν νόον· οἱ δὲ φοροῦνται κοῖφοι ὁμῶς τυφλοὶ τε, τεθηπότες, ἄκριτα φύλα« (DK B6.4b–6a).

Smrtnici su, kaže ovdje boginja, u DK B6.4b-5a, oni koji »ne znajući ništa blude, dvoglavi« (εἰδότες οὐδὲν πλάττονται, δίκρανοι). O razlogu njihovog

bludećeg neznanja boginja odmah u DK B6.5b-6a kaže: »Jer bespomoćnost u njihovim grudima usmjerava njihov bludeći um« (ἀμυχαντὴ γὰρ ἐν αὐτῶν στήθεσιν ἰθύνει πλακτὸν νόον). Um bludi jer u njemu nema ničeg čvrstog i pouzdanog. Zašto boginja smrtnike naziva dvoglavima (δῆκραιοι), vidjet ćemo nešto kasnije.

Oni blude zato što ne posjeduju nikakav jasan princip ili kriterij za orijentaciju u mišljenju. Taj princip bi, prema Parmenidu, bio princip istinitosti. Bez toga principa oni nemaju pouzdan orijentir u govoru i mišljenju.³⁰ Oni koji su unaprijed raščistili s tim principom jasno vode svoje istraživanje, dok su govor i mišljenje onih koji ga nemaju izvan kontrole mislioca. Zbog toga boginja za smrtnike u DK B6.6b-7 kaže: »Oni su, tjerani naprijed (φοροῦνται), jednako gluhi kao i slijepi, zbunjena, neodlučna plemena (ἄκριτα φύλα).« Bez nekog jasnog kriterija za istinit govor i mišljenje smrtnici ne upravljaju svojim putovanjem, nego su »tjerani naprijed«; oni su »gluhi i slijepi«, bez obzira na to što imaju uši i oči; oni su »zbunjeni« i oni su »neodlučna plemena«. Iako imaju razum, oni ga ne koriste.

Sve to postaje jasnije ako se ima na umu i ono što boginja, savjetujući učenika, kaže u DK B7.3–6, kada od njega zahtijeva: »ne dopusti običaju nastalom na utabanom iskustvu da te tjera da se na tom putu prepustiš navici sljepila, kao ni da te zagluše buka i brbljanje. Odlučuj razumom (κρίναι δὲ λόγῳ) o suprotstavljenim tvrdnjama na osnovi onoga što sam ti dala.«

Drugačije rečeno, boginja učeniku kaže da će, ako se prepusti ustaljenim navikama uvriježenog, ponavlanog iskustva, biti slijep, i pored toga što ima oči, a njegove uši će primati sve kao buku i brbljanje. Ponašat će se poput smrtnika. Da bi to izbjegao, on mora suditi razumom i to na osnovi kriterija za istinit govor i mišljenje, koje mu je već priopćila (DK B2.3 i DK B6.1–2a), a odmah ga potom i upozorila da ih stalno ima u vidu (DK B6.2b).

5. Opća ocjena mnijenja smrtnika i njihova osnovna zabluda

»οἷς τὸ πέλειν τε καὶ οὐκ εἶναι ταῦτ'ὸν νενόμισται κοῦ ταῦτόν« (DK B6.8–9b).

Ova rečenica predstavlja izraz onoga što se, nastalo u osloncu na Reinhardta, naziva trećim, mješovitim putem ili putem smrtnika. No, prije nego što prije-

26

Cordero, N.-L., 1979, »Les deux chemins de Parménide dans les fragments 6 et 7«, *Phronesis*, Vol. 24. No. 1. Prije nekoliko godina, ne znajući za Corderov tekst, »otkrio« sam isti problem. Međutim, nekoherentnost izlaganja činila mi se suviše očiglednom, pa sam posumnjao da je »otkriće« suviše očigledne greške obično rezultat nedostatka erudicije. Ubrzo sam shvatio da je moje »otkriće«, nažalost, već otkriveno. Corderovo rješenje afirmirano je i u osnovi prihvaćeno u: Nehemas, A., 1981, »On Parmenides' Three Ways of Inquiry«, *Deucalion* 33–34. Ovo rješenje se vrlo sporo probijalo do prevoditelja i tumača. Meni izgleda da je ono toliko očigledno ispravno da je to teško objasniti činjenicom da je Corderov tekst objavljen na francuskom i da je Nehemasov tekst na engleskom objavljen u teško dostupnom časopisu.

27

Cordero, N.-L., 2004, str. 124.

28

Palmer, J., 2009, str. 367.

29

Na takvu bipolarnost upućuje nas također ono što ona kaže u DK B1.27–28, razlikujući »ljudsku stazu (ἀνθρώπων ... πάτου)« i put »pravde (θέμις) i pravednosti (δίκη)«.

30

Ono što Parmenid ovdje hoće reći neodoljivo podsjeća na ono što je Friedrich Waissman, u zamahu verifikacionističkog optimizma, rekao početkom tridesetih godina dvadesetog stoljeća: »Tko god izriče neku rečenicu, mora znati pod kojim je uvjetima naziva istinitom, a pod kojim je uvjetima naziva lažnom. Ako nije u stanju utvrditi ove uvjete, onda ne zna što je rekao. Iskaz koji se ne može konkluzivno verificirati, ne može se uopće verificirati. On je jednostavno lišen svakog smisla.« Vidi u: Waissmann, F., 1930–1931, »Logische Analyse des Wahrscheinlichkeitsbegriffs«, *Erkenntnis*, 1, str. 229.

demo na to pitanje, pogledajmo kako bi se ova rečenica mogla prevesti, odnosno što Parmenid/boginja hoće njome reći. Prijevod bi mogao glasiti ovako: »oni zamišljaju (ὀνόμισται) da je biti i ne biti isto kao i da nije isto«. Ako je ovdje riječ o općoj osnovnoj zabludi smrtnika, onda se ona sastoji u proturječnim tvrdnjama o bitku. Zbog toga su oni, kako kaže boginja, dvoglavi (διῥαυοί). Proturječje se ne može razumno pojmiti. Oni su, kako se gore kaže, »zbunjeni«, njihove misli »blude«, jer ne odlučuju razumom.

Postavlja se, međutim, pitanje što bi to smrtnici morali misliti i govoriti kako bi boginja taj njihov govor i misao ocijenila kao proturječne? Neki interpretatori misle da se ova Parmenidova opaska, uključujući i ono što se kaže u sljedećoj, posljednjoj rečenici fragmenta, odnosi na Heraklita, koji je izricao tvrdnje koje imaju proturječnu formu. Ali ovdje se govori o smrtnicima u množini, a ne o jednom smrtniku. Ovdje ću pokušati pokazati da se ova ocjena ne odnosi samo na Heraklita, kao ni samo na neke filozofe koji mu prethode ili su mu suvremenici, nego na način na koji ljudi gledaju na stvari uopće, odnosno pokušat ću pokazati da Parmenid tvrdi da je proturječno elementarno shvaćanje svijeta koje ne samo stari Grci nego i mi danas smatramo intuitivno prihvatljivim.

Kako do toga dolazi? Upravo teze koje boginja/Parmenid iznosi na početku DK B8, a koje se u daljnjem tekstu dokazuju, predstavljaju nešto što proturječi našim intuicijama. U tim se tezama u DK B8.3b-6a tvrdi da je biće ili ono što jest: »nenastalo i da neće nestati, da je cijelo i jednoliko, da je nepromjenjivo i savršeno; ono nije bilo, niti će biti, budući da je sada svo u cjelini, jedno i kontinuirano«. Nije li to sasvim suprotno našim intuicijama nastalim na našem svakodnevnom iskustvu? Sva ta naša uvjerenja nestaju kada se na njih primijeni Parmenidov kriterij istinitosti.

Najprije recimo da nama i njegov kriterij istinitosti *prima facie* izgleda intuitivno sasvim prihvatljivo. Taj kriterij nam, ponovimo, kaže da su istinite one tvrdnje u kojima se za ono što jest kaže da jest i one u kojima se za ono što nije kaže da nije. Iskaz »x jest« je istinit ako (ako i samo ako) je slučaj da x jest, a iskaz »x nije« je istinit ako je slučaj da x nije. U ovim formulacijama kriterija istinitosti nema ničeg sumnjivog, niti nečega što bi proturječilo našoj intuiciji o tome da stvari nastaju i nestaju, da su raznovrsne, da se mijenjaju, da ih ima više, da su bile, da sada jesu i da će biti. Ono što, međutim, ove dvije intuicije dovodi u sukob jest Parmenidovo specifično razumijevanje kriterija istinitoga govora i mišljenja, kao i primjena tog kriterija na mnijenja smrtnika. Teza koju se brani je sljedeća: kad se na Parmenidov način protumači kriterij istinitosti, naše gore navedene intuicije poprimaju proturječan karakter.

Jedino što nam sada preostaje jest da se izloži njegovo radikalno razumijevanje kriterija istinitosti. Kažimo odmah da Parmenid dvije teze principa istinitosti čita doslovno onako kako su i izložene: u sadašnjem vremenu. Kod njega, uzmimo za primjer prvu tezu tog principa, reći »x jest« je istinito ako je slučaj da x *sada* jest. Ono za što obično tvrdimo da je *bilo* i u čemu ne vidimo ništa problematično niti proturječno za Parmenida postaje problematično. Naime, budući da ono što je *bilo* nije *sada* slučaj, ono uopće nije slučaj, pa za njega ne bi bilo istinito reći da jest. Reći »x je bilo« ili »bio je slučaj da je x bilo« znači za Parmenida reći isto što i reći da nije slučaj da x jest, a ako nije slučaj da x jest, onda nije istinito reći »x jest«. Stvari isto stoje i kada je riječ o budućnosti. Reći da *će biti* slučaj da će x biti znači isto što i reći da *nije* slučaj da x jest, što dalje implicira da nije istinito reći »x jest«.

U cjelini gledano, o stvarima u prošlosti i u budućnosti uopće nisu mogući istiniti iskazi, jer stvari koje, recimo tako, zamišljamo u prošlosti i budućnosti

nisu *sada*, one, shodno tomu, uopće nisu. Ako bismo tako govorili i mislili, smatra Parmenid, onda bismo govorili i mislili da jesu stvari koje nisu. U tom slučaju bismo dospjeli u proturječje time što bismo izjednačili bitak i nebitak. Tako smrtnici dopijevaju u situaciju da, kako kaže Parmenid, »zamišljaju da je biti i ne biti isto kao i da nije isto«. Kao što se može vidjeti, za ocjenu stavova smrtnika kao proturječnih nije nam neophodan Heraklit, dovoljna je naša intuicija, zasnovana na svakodnevnom iskustvu, na osnovi koje ne smatramo da postoji bilo što neobično i neprihvatljivo u tvrdnjama poput tvrdnji »padala je kiša« ili »bit će vedro«.

Mi smrtnici, dakle, nemamo nikakav problem s time što pretpostavljamo da nije besmisleno reći »padala je kiša«, ukoliko je slučaj da je padala kiša, kao ni s tim da nije besmisleno reći »bit će vedro«, jer nam tako govori prognoza meteoroloških prilika, koja je, bar na kratko vrijeme, dosta pouzdana. Prema Parmenidu, međutim, našim tvrdnjama o prošloj kiši ili o budućoj vedrini ne odgovara ništa u sadašnjosti. Budući da ni te kiše ni te vedrine *sada* nema, onda se ne može ukazati ni na što na što bi se te tvrdnje odnosile, odnosno na čemu bi one bile zasnovane.³¹

Ekskurs o putu »biće nije«

Prema velikoj većini tumača Parmenidove misli boginja na svim mjestima u svom monologu govori o dva puta istraživanja, o tzv. *aletheia* putu i *doxa* putu, osim u slučaju DK B2.5, gdje se, obično se misli, pojavljuje treći put, put *biće nije*. Tu tradiciju je, kao što smo već spomenuli, ustanovio Reinhardt, a u njoj se stoji na stajalištu da u Parmenidovoj poemi možemo razlikovati tri puta istraživanja. Nitko od teoretičara ne sumnja u to da se dva puta, put istine i put mnijenja smrtnika, mogu lako i jasno razlikovati, premda se ozbiljno razlikuju u pogledu njihovog tumačenja. Kako, međutim, pristupiti Reinhardtovom putu *biće nije*?

Pogledajmo najprije što se tim putem tvrdi. Taj put, izložen u DK B2.5, glasi: »οὐκ ἔστιν τε καὶ ὥς χρεὼν ἔστι μὴ εἶναι«. Mullach ovaj put prevodi ovako: »non esse ens, ac necessario esse non ens«. ³² Sasvim je jasan paralelizam s njegovim gore navedenim prijevodom puta istine u DK B2.3. Slično tomu čini i Finkelberg, prevodeći: »... that to be is not and that of necessity not to be is«. ³³ Struktura i smisao ova dva prijevoda su isti. Kao što put istine ili put *biće jest* razumijevaju tako da se on zapravo sastoji od dvije teze, tako smatraju da se i put *biće nije* sastoji od dvije teze. Moglo bi se s njima oko toga složiti, uz primjedbę da nazivi putova koje im je dao Reinhardt nisu dobri, odnosno da su sugestivni, zbog čega su mnogi tumači Parmenidove filozofije zavedeni na pogrešan trag. Naime, prema mojoj interpretaciji uopće ne postoji put *biće nije*. Uostalom, Parmenid se o *onome što nije* izjašnjava u drugoj tezi puta koji je »u službi istine«, kazujući da »ono što nije *nije*«. Ponekad se služim Reinhardtovim nazivima za putove istraživanja kako bi se lakše identificirala razlika između uobičajene i ovdje izložene interpretacije Parmenida.

31

Koliko je nerazmrsiv problemski sklop koji Parmenid pokreće, može se vidjeti i po tome što suvremena filozofija za njega još uvijek nema neko široko prihvaćeno rješenje. Spomenimo ovdje samo suvremene rasprave koje se tiču prezentizma, kao i tzv. *truthmaker* teorije. Za pregledniji prikaz prezentizma vidi: Bourne, C., 2009, *A Future for Presentism*, Oxford: Clarendon Press, a za suvremene

probleme *truthmaker* teorije vidi: Beebe, H./Dodd, J., ur., 2005, *Truthmakers: The Contemporary Debate*, Oxford: Clarendon Press.

32

Mullachius, F. A. G., 1860, str. 118.

33

Finkelberg, A., 1988, str. 46–47.

Međutim, ono što je i ovdje problem jest prijevod riječi *χρεών*, kojom se, po mom sudu, ne izražava nužnost, nego, kao što smo gore rekli, »trebanje«. Druga stvar koju ovdje hoću istaknuti jest to da bi u slučaju prijevoda ovog puta trebalo primijeniti jednu specifičnost grčkog jezika, a to je tzv. potencijalna konstrukcija: *ἔστι* + infinitiv. Charles Kahn kaže nam da se tom konstrukcijom izražava mogućnost ili dopustivost.³⁴ Imajući sve to u vidu, dvije teze tzv. puta *biće nije* trebalo bi shvatiti ovako: 1. *za ono što nije trebalo bi biti moguće da jest*, i 2. *za ono što jest trebalo bi biti moguće da nije*.³⁵ To je sasvim u skladu s intuicijom zasnovanom na opažanju predmeta našeg osjetilnog iskustva.

Kako razumjeti ove dvije teze puta *biće nije*? Po mom sudu, Parmenid nam sugerira da smrtnici, kada je riječ o prvoj tezi, ne poriču da *ono što nije* nije, ali misle da bi trebalo biti moguće i da ono jest. Isto tako, kada je riječ o drugoj tezi, smrtnici ne poriču da *ono što jest* jest, ali misle da bi trebalo biti moguće i da ono nije. Međutim, prema gornjem tumačenju Parmenidove teorije istine, ono što bi trebalo biti moguće, ustvari, nije *sada* slučaj, a istinite su samo tvrdnje koje govore ono što je *sada* slučaj: bilo da se u njima o onome što jest slučaj kaže da jest, bilo da se o onome što nije slučaj kaže nije. Ono što bi trebalo biti, ili što je moguće, nije *sada* slučaj.

Pretpostavka je da se konstrukcija »trebalo bi biti moguće« odnosi kako na prošlost tako i na budućnost: moguće je da ono što *sada jest* nije *bilo*, kao što je moguće da je *bilo* ono što *sada nije*; kao što je moguće da *neće biti* ono što *sada jest*, odnosno da *će biti* ono što *sada nije*. Ta konstrukcija ne odnosi se samo na prošlost i budućnost nego na sve argumente u DK B8 u kojima se na osnovi kriterija istinitosti odbacuje sve što bi po smrtnicima trebalo biti, a nije: prazan prostor, nastajanje i nestajanje svojstava itd. U svim tim argumentima odbacuje se smrtničko gledište na osnovi toga što ono počiva na pretpostavci da se o onome *što nije* govori i misli kao da *bi trebalo biti*, odnosno kao da *jest*.

Imajući u vidu svoj kriterij istinitosti, Parmenid smatra da smrtnici govore o onome što bi trebalo biti moguće, a što nije, kao o nečemu što na neki način jest. On se o tome izjašnjava više puta. U DK B7.1 on primjerice kaže da »nikada neće prevladati to da nebića jesu« (*εἶναι μὴ εἶντα*), dok u DK B8.8b-9a kaže učeniku da ne smije »ni govoriti niti misliti da nebiće [ono što nije] jest«. Oni koji tako čine ne razdvajaju jasno bitak od nebitka, zbog toga što za to nemaju čvrst kriterij, pa misle ili zamišljaju da je »biti i ne biti isto kao i da nije isto«. Nije li to ista ona formulacija koju boginja, opovrgavajući smrtnike, iznosi u DK B6.8 kao opću karakterizaciju Reinhardtovog trećeg, mješovitog puta, odnosno puta smrtnika. Polazeći od gornje analize, može se zaključiti da boginja/Parmenid i u B2 govori o ista ona dva puta o kojima se govori i u svim ostalim sačuvanim dijelovima poeme, uključujući i fragment DK B6.

6. Savjet smrtnicima

Vratimo se sada posljednjoj rečenici DK B6 fragmenta:

»πάντων δὲ παλίντροπός ἐστι κέλευθος«.

Različita su tumačenja i ove posljednje rečenice DK B6, kao što su različiti i njeni prijevodi. Diels u *Parmenides Lehrgedicht* tu rečenicu prevodi ovako: »für die es bei allem einen Gegenweg gibt«, dok Palmer primjerice prevodi: »but the path of all these turns back on itself«. Cordero misli da se tu kaže: »the way of all returns to the starting point«. U KRS stoji: »and the path taken

by them all is backward turning«. Kada je riječ o tumačenju, većina misli da se ovdje nastavlja karakterizacija mnijenja smrtnika. Neki misle da bi i ovdje moglo biti riječi samo o Heraklitu. Nije teško uočiti da to isključuje riječ πάντων, koja stoji na početku ove rečenice. Drugi u tome vide samo različitu formulaciju onoga što se kaže u DK B6.8.

Premda neka od tih i njima sličnih tumačenja nisu sasvim isključena, izložit ću tumačenje koje mi se čini koherentnijim. U duhu prethodno rečenog, meni izgleda da bi se rečenica »πάντων δὲ πάλιντροπὸς ἐστὶ κέλευθος« mogla prevesti ovako: »Za sve njih postoji put natrag.« Čini mi se da bi tu tvrdnju trebalo shvatiti kao neku vrstu savjeta. Cijeli skup tvrdnji koji se završava ovom rečenicom počinje s »Oni... tjerani [naprijed] (οἱ δὲ φοροῦνται),...«, a završava se posljednjom rečenicom, koja počinje s »πάντων...«. Izgleda mi da je najprihvatljivije da se cijelo izlaganje shvati tako da se πάντων odnosi na οἱ, a da se οἱ odnosi na βροτοί, to jest na smrtnike. U tom slučaju riječ πάντων odnosila bi se na smrtnike. U njoj se kaže da za njih, to jest smrtnike, jest (ἐστὶ) put natrag. Prema tomu, za smrtnike koji su »tjerani [naprijed]« jest »put natrag«, odnosno izlaz iz zbunjenosti, neodlučnosti i svega ostalog do čega dovodi prepuštanje putu istraživanja kojim se ide bez bilo kakvog kriterija na osnovi kojeg bi se odlučivalo da li su mnijenja do kojih se na njemu dolazi istinita ili nisu istinita.

Zaključak

Nadam se da je u tekstu dovoljno uvjerljivo pokazano da je cijelo izlaganje u DK B6 dobro zaokruženo. Ovako interpretiran fragment izgleda poput neke vrste sažetka cijele poeme. Na osnovi gornjeg izlaganja slijedi da bi struktura cijelog fragmenta izgledala ovako: na početku DK B6 boginja iznosi kriterij za istinit govori i mišljenje i zahtijeva od učenika da ga se pridržava; zatim učeniku najavljuje prelaženje oba puta – i puta istine i puta smrtnika; nakon toga izlaže neka svojstva smrtničkih mnijenja, kao i njihovu osnovnu zablude; na kraju kaže da za smrtnike postoji izlaz koji bi se sastojao u tome da se vrate na početak, odnosno na kriterij istinitoga govora i mišljenja, pa onda neće činiti pogreške koje čine.

Literatura

- Aristotle, 1989, *The Metaphysics*, prev. Hugh Tredennick, Cambridge/London: Harvard University Press.
- Barnes, J., 1982, *The Presocratic Philosophers*, London: Routledge.
- Beebe, H./Dodd, J., ur., 2005, *Truthmakers: The Contemporary Debate*, Oxford: Clarendon Press.
- Benardete, S., 1965, »XPH and ΔEI in Plato and Others«, *Glotta*, 43.
- Bourne, C., 2009, *A Future for Presentism*, Oxford: Clarendon Press.

34

Kahn, Ch., 1973, *The Verb 'Be' in Ancient Greek*, Dordrecht/Boston: D. Reidel Publishing Company, str. 228.

35

Postavlja se pitanje zašto put *biće nije* čitamo imajući u vidu potencijalnu konstrukciju, a put *biće jest*, odnosno put istine ne. Put istine

nam za *ono što jest* kaže da ono *zbiljski jest*, a ne da je za njega *moguće* da jest, kao što nam i za *ono što nije* kaže da ono *zbiljski nije*, a ne da je za njega *moguće* da nije. Čini se da čitanje na način potencijalne konstrukcije povlači za sobom i modalnost »χρεών«, koje nema u rečenicama u kojima se izlaže put *biće jest*, ili bolje, put istine.

- Brandis, A. Ch., 1813, *Commentationum Eleaticarum*, pars prima, Altona: Hammerich, F. J.
- Cordero, N.-L., 1979, »Les deux chemins de Parménide dans les fragments 6 et 7«, *Phronesis*, Vol. 24, No. 1.
- Cordero, N.-L., 2004, *By Being, It Is: The Thesis of Parmenides*, Las Vegas: Parmenides Publishing.
- Diels, H., 1897, *Parmenides Lehrgedicht*, Berlin: Georg Reimer.
- Diels, H., 1983, *Predsokratovci: fragmenti*, Zagreb: Naprijed.
- Diels, H./Kranz, W., 1985, *Die Fragmente der Vorsokratiker*, Zürich/Hildesheim: Weidmann.
- Finkelberg, A., 1988, »Parmenides' Foundation of the Ways of Truth«, *Oxford Studies in Ancient Philosophy*, Vol. 6.
- Goodell, D. T., 1914, »XPH and ΔΕΙ«, *The Classical Quarterly*, Vol. 8, No. 2.
- Kahn, Ch., 1973, *The Verb 'Be' in Ancient Greek*, Dordrecht/Boston: D. Reidel Publishing Company.
- Kahn, Ch., 2009, *Essays on Being*, Oxford: Oxford University Press.
- Karsten, S., 1835, *Parmenidis Eleatae Carminis Reliquiae*, Amsterdam: Müller.
- Kirk, S. G./Raven, E. J./Schofield, M., 2009, *The Presocratic Philosophers*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Mullachius, F. A. G., 1860, *Fragmenta philosophorum graecorum*, Parisiis: Didot.
- Nehemas, A., 1981, »On Parmenides' Three Ways of Inquiry«, *Deucalion*, Vol. 33–34.
- Owen, G. E. L., 1960, »Eleatic Questions«, *The Classical Quarterly*, Vol. 10, No. 1.
- Palmer, J., 2009, *Parmenides & Presocratic Philosophy*, Oxford: Oxford University Press.
- Parmenid, 2013, *O prirodi*, Beograd: Službeni glasnik.
- Reinhardt, K., 1916, *Parmenides und die Geschichte der griechischen Philosophie*, Bonn: Cohen.
- Roeckelein, J. R., 2011, *Plato versus Parmenides*, Lanham: Lexington Books.
- Simplicius, 1882, *In Aristotelis Physicorum Commentaria*, ur. H. Diels, Berlin: Reimer.
- Sisko, E. J./Weiss, Y., 2015, »A Fourth Alternative in Interpreting Parmenides«, *Phronesis*, Vol. 60.
- Stein, H., 1864–1867, »Die Fragmente des Parmenides Περὶ φύσεως«, in: *Symbola philologorum Bonnensium in honorem Frederici Ritschelii collecta*, Lipsiae: B. G. Teubneri.
- Waissmann, F., 1930–1931, »Logische Analyse des Wahrscheinlichkeitsbegriffs«, *Erkenntnis*, 1.
- Wedin, V. M., 2014, *Parmenides' Grand Deduction: A Logical Reconstruction of the Way of Truth*, Oxford: Oxford University Press.

Drago Đurić

Reinterpretation of the Fragment DK B6 of Parmenides' Poem

Abstract

This paper discusses the fragment DK B6 of Parmenides' poem. The author defends the thesis that the most coherent interpretation of DK B6 were as follows: at the beginning of the fragment the goddess offers the criterion of truthful talking and thinking, and demands from her student to follow it; then, she requires the student to traverse both ways of inquiry, the way of truth and the way of mortals. After that, she exhibits some characteristics of the opinion of the mortals, as well as their crucial mistake; at the end she says that for the mortals there is a backward way, or a way out, which would consist in their return to what was said at the beginning of the fragment, or in their return to the criterion of truthful talking and thinking. Advanced reading of this fragment is taken as the basis for a more general reinterpretation of the thoughts of the famous Greek philosopher. The paper defends the thesis that Parmenides in his poem basically talks about two, not about three ways of inquiry. The paper also defends the thesis that the backbone of exposition of the poem represents a conflict between two prima facie acceptable intuitions: intuition about the criterion of truthful talking and thinking, and intuition incurred on our sensory experience of the events in the world, which Parmenides called the opinion of the mortals. In general, the thesis is that Parmenides accepted the first intuition, but that his radical interpretation of it lead to the rejection of the second.

Key words

Parmenides, the way of truth, the way of mortals, Néstor-Luis Cordero, Aryeh Finkelberg, Charles Kahn